

O NACIFIKACIJI VOJVODANSKIH ŠVABA

APSTRAKTUM: Rad pokušava da da odgovor na pitanje o nacifikaciji vojvodanskih Švaba, razmatrajući okolnosti koje su olakšavale, odnosno otežavale prihvatanje nacional-socijalističkih ideja.

Pod pojmom nacifikacija u ovom radu podrazumevaćemo proces prihvataja nacional-socijalističke ideologije. Proces organizacionog usklađivanja nemačkih manjinskih organizacija sa odgovarajućim staleškim i drugim organizacijama u Nemačkoj i njihovo dovođenje pod kontrolu odgovarajućih nadležstava u Rajhu se obično naziva glajhšaltovanje (Gleichschaltung). O njemu će u ovom radu biti reči samo ako je povezano sa prihvatanjem ili nametanjem nacističke ideologije kod vojvodanskih Švaba.¹

U našoj historiografiji ima svega nekoliko monografija o jugoslovenskim Nemcima.² Članci i rasprave su nešto brojniji.³ Većina monografija, a i članaka, bavi se razdobljem 1933-1945. To je razumljivo, imajući na umu značaj tog perioda, ne samo za nemačku manjinu. Ono što, međutim, umanjuje vrednost svih tih radova je njihova delimična jednostranost ideološkog porekla. Posleratna jugoslovenska historiografija je imala zadatak da da istorijsku legitimaciju sistemu vlasti uspostavljenom posle Drugog svetskog rata. Pošto su folksdojčeri tokom Drugog svetskog rata bili na drugoj strani, slika koju je historiografija stvarala o njima je postala po-

1 Pojam Švaba se ovde koristi u njegovom izvornom značenju, bez ikakvog podrugljivog prizvuka, budući da i same podunavske Švabe sebe nazivaju tim imenom.

2 J. Durman, *Zadugarstvo Nemaca u Jugoslaviji*, Novi Sad 1954; Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, Ljubljana 1966; Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad 1974; Petar Kačavenda, *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945*, Beograd 1991. Dve monografije Vladimira Gejgera, *Nestanak folksdojčera* (Zagreb 1997) i (sa Ivanom Jurkovićem) *Što se dogodilo s folksdojčerima* (Zagreb 1993) se više ne mogu ubrojati u jugoslovensku historiografiju. Monografija Slobodana Maričića, *Susedi, dželiti, žrtve: folksdojčeri u Jugoslaviji* (Beograd 1995) spada u dosta slabu publicistiku i obiluje faktografskim greškama. Postoji, naravno, mnogo veći broj radova u kojima se između ostaloga govori i o nemačkoj manjini na našim prostorima.

3 Da ne bismo nepotrebno opterećivali naučni aparat, nećemo ih pojedinačno navoditi.

jednostavljena i jednostrana: sva pažnja je posvećena njihovoj nacifikaciji, saradnji sa okupatorom i zločinima, a potpuno su zanemareni istorijski uzroci njihovog ponašanja kao i ljudska dimenzija. Folksdojčeri su posmatrani kao kolektivitet kome je dodeljena uloga nesumnjivog negativaca u velikoj jugoslovenskoj ratnoj epopeji. Tek tu i tamo izviri po neki detalj koji ukazuje na to da slika nije bila baš sasvim crno-bela.⁴ Cilj je bio opravdati surovi postupak sa folksdojčerima i njihovu likvidaciju kao nacionalne manjine posle završetka Drugog svetskog rata.⁵

Cilj ovog rada nije da dovodi u pitanje nacifikaciju vojvođanskih Švaba niti da prikaže sam tok procesa nacifikacije. Neosporno je da su jugoslovenski, a sa njima i vojvođanski Nemei potpali pod ideološki uticaj nacionalsocijalizma. To je bio proces koji je obuhvatio sve nemačke manjine u Evropi i vojvođanske Švabe tu nisu bili nikakav izuzetak.⁶ Sam proces preovladavanja nacionalsocijalistički orjentisanih *Obnovitelja* unutar nemačke manjine je detaljno istražio Dušan Biber. U ovom radu ćemo se pozabaviti do sada zanemarenim pitanjima vezanim za nacifikaciju vojvođanskih Švaba.⁷ Pokušaćemo da proniknemo u faktore koji su prouzrokovali ili olakšali prihvatanje ove ideologije, a i one koji su uticali na otpor njenom prihvatanju. Pokušaćemo da unutar jednog nacionalnog kolektiviteta vidimo ljude i da osvetlimo koje su to starosne, društvene, verske i profesionalne grupe koje su prihvatile nacizam, a koje su mu se suprotstavljale. Ukazaćemo na neke metode širenja i nametanja nacističke ideologije i glajhšaltovanja. Najzad ćemo pokušati da ukazemo i na znake otrežnjenja, tj. denacifikacije, koji su počeli da se javljaju tokom Drugog svetskog rata.

Do Prvog svetskog rata podunavske Švabe, živeći u zatvorenim seoskim zajednicama, nisu imale razvijenu nacionalnu svest.⁸ Tokom poslednjih pet decenija po-

4 Reč je, pre svega, o citiranom delu Mirnića, kao i o radovima Žarka Atanackovića *Zemun i okolina u ratu i revoluciji* (Beograd 1962) i *Srem u narodnoosobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji* (Beograd 1968).

5 O tome vidi pre svega voluminozne zbirke svedočanstava: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost- Mitteleuropa*, Bd. V. *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Bonn 1961; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien I-IV*, Sindelfingen 1991-1995.

6 MacAlister Brown, *The Third Reich's Mobilization of the German fifth column in Eastern Europe*, „Journal of Central European Affairs“, XIX, 2, 1959.

7 Uz malobrojnu grupu Nemaca u Bosni (oko 20.000), glavnina nemačke nacionalne manjine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji se sastojala od takode nevelike (35.000), ali ekonomski i društveno izuzetno jake skupine Nemaca u Sloveniji i tzv. podunavskih Švaba u Vojvodini i Slavoniji. Uprkos tvrdnjama nacističkih propagandista, te dve grupe sa vrlo različitom istorijom, položajem i tradicijom, nikad nisu srasle u jedinstvenu narodnu zajednicu (Volksgemeinschaft): njihov život se uglavnom odvijao na odvojenim kolosecima. Postojale su takode razlike između položaja Švaba u Vojvodini i Slavoniji, ali je u celini uzevši bilo mnogo više zajedničkih crta u razvoju folksdojčera u te dve oblasti. O posebnom položaju Nemaca u Sloveniji vidi: „Arnold Suppan, Ueber die Lage der Deutschen in Slowenien zwischen 1918 und 1938“, u: Arnold Suppan, Helmut Rumpel (ur.), *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848-1941*, Wien 1988.

8 Hans-Ulrich Wehler, *Nationalitätenpolitik in Jugoslawien. Die deutsche Minderheit 1918-1978*, Göttingen 1980, str. 26; Mathias Annabring, *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn*, Stuttgart 1954, str. 32; „Deutsches Volksblatt“, 18. V 1932.

stojanja Habsburške monarhije bili su izloženi snažnoj mađarizaciji u Ugarskoj, odnosno kroatizaciji u Hrvatskoj, koja je obuhvatala i deo Srema koji danas pripada Autonomnoj Pokrajini Vojvodini.⁹ Pri tom je u oba slučaja izuzetno značajna bila aktivnost katoličkog klera.¹⁰ Kako to često biva, mnogi odnarođeni Nemci su postajali mađarski ili hrvatski nacionalni prvoborci.¹¹ Uzroci su bili u nedostatku nacionalnih ustanova i težnji za usponom na društvenoj lestvici. Uz Slovake, Švabe su bile glavne žrtve tzv. *asimilacije uspona* (Aufstiegsassimilation).¹²

Posledice te višedecenijske što prinudne što dobrovoljne mađarizacije (ili kroatizacije) bile su ogromne i izuzetno trajne. Opijeni sjajem mađarske plemićke kulture, ambiciozni sinovi švapskih seljaka su spremno odbacivali svoj maternji jezik i stideli se svog porekla.¹³ To je njihove sunarodnike lišilo inteligencije koja bi čuvala i budila nacionalnu svest. Zato mnoga švapska deca koja su se između dva svetska rata upisivala u nemačka odelenja nisu uopšte znala nemački jezik. Po njihovim kućama se govorilo samo mađarski, kako su to, uz jugoslovenske vlasti, sa užasom zapazali i nacionalni radnici iz Nemačke.¹⁴ Uticaj mađarizacije se nije osećao samo u jeziku već i načinu mišljenja. Tokom gotovo 200 godina života u Ugarskoj i tokom 50 godina mađarizacije, kod njih se razvio snažan osećaj lojanosti državi Sv. Stefana, koju su 1918. protiv svoje volje napustili.¹⁵ Simpatije za Ugarsku su ih uz druge faktore o kojima će biti reči, sprečavale da zavole novu južnoslovensku državu, ali

- 9 O mađarizaciji vidi: J. Weidlein, *Madjarisierung der Deutschen in Ungarn*, Schorndorf 1955; Dimitrije Kirilović, *Pomađarivanje u bivšoj Ugarskoj*, Novi Sad 1935; Geza C. Paikert, *The Danube Swabians. German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's Impact on their Patterns* The Hague 1967, str. 43-61, 80-89; Vl. Margan, *Pomađarivanje u bivšoj Ugarskoj*, „Glasnik Istorijiskog društva“ u Novom Sadu, knj. VIII, sv. 1, 1935. O kroatizaciji vidi: Valentin Oberkersch, *Die Deutschen in Syrmien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Suedosteuropa*, Stuttgart 1989, str. 56-61; Mathias Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*, Stuttgart 1955, str. 16.
- 10 Oberkersch, n.d, str. 61; Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes (dalje:PA), Abteilung II b. Religion-Kirchenwesen, Politik 16, Jugoslawien, Bd. I: Abt. II, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd. 5.
- 11 PA, Abt. IIb, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd.3; Annabring, *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn*, 38; Branimir Altgayer, *Elaborat o njemačkoj narodnoj skupini I dio*, s.l. 1947, str. 3 (Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII), Nemačka arhiva, k. 40-D, f. 3, d. 1) Najpoznatiji takav primer mađarskog nacionaliste je svakako pisac Ferenc Herceg (rođen kao Franc Hercog u Vršcu) koji je od savremenika bio slavljén kao književno polubožanstvo. On se potpuno pomađao i čak postao osnivač i predsednik mađarske revizionističke lige posle Prvog svetskog rata. (Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), F 14, 101/388, d. 469 I 484; F 38, 44/100. Kod Hrvata je broj nacionalnih radnika nemačkog porekla takođe bio velik. Dovoljno je spomenuti samo dva najistaknutija: Ljudevita Gaja i Josipa Juraja Štrosmajera.
- 12 Paikert, n.d, str. 88; Altgayer, n.d, str. 6.
- 13 Freie Stimmen 30. III 1933.
- 14 AJ F335, f. 80; F 66, 2/5; Arhiv srpske akademije nauka i umetnosti (dalje: ASANU), 14530-XIV1; 14530-II 9/2.
- 15 Wehler, n.d, str. 26; Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*, str. 4.

su služile i kao najjača brana širenju nacional-socijalizma¹⁶. Kad su širi slojevi Švaba u pitanju, tridesetih i četrdesetih godina primetna je polarizacija na stariju generaciju, koja je stasala još u Ugarskoj, i na mlađu, koja je odrasla u Jugoslaviji i koja, iako ne zbog jugoslovenskog patriotizma, više nije htela da čuje za Mađarsku.

Počeci nacionalnog buđenja ugarskih Švaba počinju da se opažaju već u godinama pred Prvi svetski rat.¹⁷ Odlučujuću ulogu je, međutim, odigrao sam rat tokom koga dolazi do buđenja nacionalne svesti i ozbiljnijih političkih istupa.¹⁸ Po opštem mišljenju, glavni podsticaj za jačanje samosvesti je došao od kontakta sa austrijskim i nemačkim vojnicima. Do tada prezrene Švabe su uvidele da pripadaju jednom mnogoljudnom narodu čiji se jezik govori ili razume u velikom delu Evrope, dok se mađarski koji su oni nekad smatrali za toliko „nobl“, pokazao beskoristan, čak i u zajedničkoj austrougarskoj armiji.¹⁹ S druge strane, uspesi nemačke vojske, ratna propaganda i mogućnost napredovanja zahvaljujući znanju nemačkog su duboko impresionirali do tada pasivne Švabe. To buđenje nacionalne svesti kod dela Švaba je bio osnovni preduslov za prihvatanje nacional-socijalističkih ideja tridesetih godina dvadesetog veka. To, naravno, ne znači da su svi nacionalno svesni folksdojčeri postali privrženici nacizma, a još manje da je proces buđenja nacionalne svesti bio brz i sveobuhvatan. Još u maju 1932. godine je „Deutsches Volksblatt“, vodeći nemački list u Jugoslaviji, pisao da je buđenje nacionalne svesti tek na početku.²⁰

Nacionalno buđenje je, kao što smo rekli, bilo osnovni preduslov za prodor nacističkih ideja, a one su u kombinaciji sa drugim faktorima, doprinele daljem razvoju nacionalne svesti. U nastavku rada ćemo se osvrnuti na druge činioce koji su olakšavli prodor nacizma, a i na one koji su taj prodor otežavali.

Kao što je poznato, jedna od osnovnih crta, možda i najjasnija, nacional-socijalističkog ideološkog sistema (ako je u nacionalsocijalističkoj ideologiji uopšte bilo sistema) svakako je antisemitizam.²¹ Ovde ne možemo ulaziti u sve duboke korene te istorijske pojave. Spomenućemo samo ponešto od onoga što se odnosi na podunavske Švabe.

Uz njihovu tradicionalnu religioznost, antisemitizam je bio glavna konstanta njihovog idejnog nasleđa. On je donet još iz starog zavičaja. U novom se manifesto-

16 U jednom izveštaju jugoslovenskih vlasti iz Vršca iz 1926. godine se kaže (svakako malo preterano) da su Nemci u Banatu svi odreda veći Mađari i od samih Mađara. (AJ, F 14, 109/413)

17 Ingomar Senz, *Die nationale Bewegung der ungarlaendischen Deutschen vor dem ersten Weltkrieg*, Muenchen 1971; Annabring, *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn*, str. 40-45.

18 Annabring, *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn*, str. 45-72.

19 Isto, str. 45; Altgayer, n.d. str. 5; Lorant Tilkovszky, *Zeitgeschichte der Ungarndeutschen seit 1919*, Budapest 1991, str. 30; PA, Abt. II b, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd. 1; Paikert, n.d., 89.

20 Deutsches Volksblatt 18.V 1932. Ova konstatacija naravno nije važila za Nemce u Sloveniji koji su tada već za sobom imali gotovo stogodišnju tradiciju nacionalnih borbi u kojima se njihov nacionalizam ne samo prekalio već često prerastao u šovinizam.

21 Istraživanje antisemitizma se gotovo razvilo u zasebnu nauku, a čak i osnovna bibliografija radova o toj pojavi bi zahtevala više tomova.

vao zahtevom da se Jevrejima zabrani nastanjivanje u nemačkim naseljima.²² Uzroci su bili koliko ekonomske toliko i tradicionalne verske prirode. Vreme nije učinilo ništa da takve predrasude rasprši. Naprotiv, procvat antisemitizma u Habzburškoj monarhiji u XIX veku nije mogao a da ne utiče i na konzervativne švapske seoske zajednice.²³ Treba, međutim, imati na umu da ni drugi narodi u regionu, uključujući Srbe, nisu ostali netaknuti tim lošim uticajima.²⁴ Kod nacionalno svesnijeg dela Švaba mržnja prema Jevrejima je verovatno, uz tradicionalne religiozne i ekonomske motive, imala, kao i kod srpskih antisemita, i svoju antimadžarsku notu, budući da su Jevreji u Vojvodini bili nosioci mađarske nacionalne ideje, kulture i jezika, ispod čijeg uticaja su nemački nacionalisti želeli da izvuku svoje sunarodnike. Kakve bolesne razmere je švapski antisemitizam ponekada dostizao, govori podatak da je profesor Jakob Blajer (Bleyer), koji je od kraja Prvog svetskog rata do početka tridesetih godina bio najistaknutiji vođa Nemaca u Mađarskoj, odbio da uđe u vladu premijera Fridriha (Friedrich), jer je u njoj kao ministar služio i jedan Jevrejin.²⁵ Antisemitizam je posebno ojačao u drugoj polovini tridesetih godina kada su приметni brojni ispadi protiv Jevreja.²⁶ Jedan izveštaj vlasti iz 1940. opisuje vojvođanske Nemce kao „izrazito antisemitske“, za razliku od pasivnih Mađara.²⁷ Antisemitizam su tridesetih godina otvoreno širili folksdojčerski listovi, uključujući i odmereni „Deutsches Volksblatt“.²⁸

Sigurno je da tridesetih godina antisemitizam ne bi dostigao takvu rasprostranjenost da za to nisu postojali dobri preduslovi duboko ukorenjeni u švapskoj tradiciji. Antisemitizam je dostigao vrhunac u okupiranom Banatu, koji je, na zahtev folksdojčerskih vođa, po kratkom postupku očišćen od Jevreja.²⁹

Ako antisemitizam možemo smatrati za nasleđeni faktor koji je olakšao prihvatanje nacionalsocijalizma, to se ne može reći za druge, novije, koji su bili posledica položaja Švaba u novostvorenoj jugoslovenskoj državi. U celini uzevši, položaj

22 Sonja Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*. Muenchen 1967, str. 92-93.

23 O antisemitizmu u Austro-Ugarskoj vidi klasično delo: Peter G. J. Pulzer, *The Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria*. London. New York. Sydney 1964.

24 Lazar Rakić, *Jaša Tomić (1856-1922)*. Novi Sad 1986. str. 174-178; AJ, F 37, 4/30.

25 J. Weidlein, Jakob Bleyer – „Der getreue Ekkehard des Deutschtums in Ungarn“. u: Hans Joachim Beyer, Otto Lohr (ur.). *Deutsche im Ausland. Eine volksdeutsche Geschichte in Lebensbildern*, Stuttgart 1939, str. 348. (Blajer je inače bio rodom iz Čiba u jugoslovenskom delu Bačke.)

26 AJ, F 38, 7/27; F 37, 13/88; AVII, pop. 17, k. 76, f. 1. d. 11; k. 21, f. 3, d. 24; Biber, n.d, str. 196; Altgayer, n.d, str. 52.

27 AJ, F 38, 7/27.

28 Branko Bešlin, *Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941* (rukopis magistarskog rada), Beograd 1995, str. 57, 74. Pri svemu tome „Deutsches Volksblatt“ se nije libio da objavljuje reklame za jevrejske firme. (isto, str. 61)

29 Kačavenda, n.d, str. 34-40; *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, Beograd 1952; Božidar Ivković, *Uništenje Jevreja i pljačka njihove imovine u Banatu 1941-1944*, „Tokovi revolucije“ I, 1967.

folksdojžera u mladoj državi nije bio povoljan ni po ondašnjim standardima zaštite manjina.³⁰ To je kod dela nacionalno svesnih Švaba izazivalo nezadovoljstvo koje je našlo izraz u nekritičkom prihvatanju loših uzora mišljenja, ponašanja i organizovanja iz Rajha. Osvrnućemo se vrlo kratko na glavne uzroke švapskog nezadovoljstva. Oni se grubo mogu podeliti na opšte koji su se ticali svih Švaba, i na posebne, koji su pogadali samo određene delove švapskog stanovništva.

Kao najopštiji uzrok nezadovoljstva možemo navesti nezadovoljavajuće stanje nemačkog školstva.³¹ Nastava na maternjem jeziku je postojala samo u nižim razredima osnovne škole, a građanske i srednje škole sa nemčkim nastavnim jezikom gotovo da nisu postojale. Osećao se stalan manjak učitelja sa znanjem nemačkog jezika, tako da su u mnogim nominalno nemačkim odeljenjima nastavu držali učitelji koji su samo delimično, ili nikako, vladali jezikom učenika. Folksdojčere je posebno pogadala praksa tzv. analize prezimena. To je bio postupak na osnovu koga su školske vlasti sebi davale za pravo da svu decu sa slovenskim prezimenima, ili delimično slovenskog porekla, upišu, protiv volje roditelja, u odeljenja sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom. Iako je tridesetih godina ta praksa nešto ublažena, ona nikad nije sasvim prestala. Tridesetih godina se nemačko školstvo donekle poboljšalo, ali je to, u vreme, kada su želje Nemaca na tom polju rasle sa porastom nacionalne svesti, bilo nedovoljno. Tako se pokazalo da je jugoslovenska školska politika bila pogrešna: Švabe nisu zahvaljujući školskom drilu postale dobri Jugosloveni, već je on budio njihovo nezadovoljstvo.

Drugi ozbiljan razlog za nezadovoljstvo je bila agrarna politika države koja je favorizovala naseljavanje slovenskog elementa na račun nacionalnih manjina. Budući da je 84% Švaba živelo na selu, i ta oblast se može uvrstiti u opšte uzroke nezadovoljstva.³² Iako je među Švabama takođe bilo dosta bezzemljaša, oni su pri podeli zemlje bili zaobidjeni. Štaviše, zemlja je često oduzimana od nemačkih opština ili čak pojedinaca koji su je platili, i davana kolonistima. To svakako nije poboljšalo međunacionalne odnose i doprinelo da Švabe zavole novu državu. Nemce je posebno ogorčila uredba iz 1938, koja je praktično onemogućila prenos vlasništva nad nekretninama u severnom graničnom pojasu od 50 km na pripadnike nacionalnih manjina.³³ Dok je agrarna reforma prvenstveno pogadala bezzemljaše, bivše nadničare i zakupce na nekadašnjim veleposedima, ta uredba je naročito tangirala imućnije.

Osim nedostatnog školstva i diskriminacije u agrarnoj politici, nezadovoljstvo Švaba je izazivao i teror nacionalističkih organizacija: ORJUNA, SRNAO, četnika,

30 Wehler, n.d. str. 20-38; Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*, str. 11-65.

31 O tome vidi: Josef Volkmar Senz, *Das Schulwesen der Donauschwaben im Koenigreich Jugoslawien*, Muenchen 1969; Hans Rasimus, *Die deutsche Schulnot im ehemaligen Koenigreich Jugoslawien*, Muenchen 1979; Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, III, Beograd 1997, str. 8-55.

32 Wehler, n.d. str. 18.

33 Nikola Gaćeša, „Nemci u agrarnoj reformi i vlasništvu obradivog zemljišta u Vojvodini 1919-1941“, u: Nikola L. Gaćeša, *Radovi iz agrarne istorije i demografije*, Novi Sad 1995, str. 286-308.

Narodne odbrane itd.³⁴ On je ponekad prelazio u pravo krvoproliće, praćeno upotrebom vatrenog oružja. Ništa manje ogorčenje nije izazivao ni predizborni teror od vlasti, koje su se, uz žandarmeriju i policiju, često služile navedenim nacionalističkim organizacijama.

Uz navedene razloge treba imati na umu i to da su Nemci, kao i ostale manjine, bili i politički diskriminirani. Na prvim parlamentarnim izborima nisu imali pravo glasa pod izgovorom da rok opcije još nije istekao; do 1927. godine u nemačkim naseljima nije postojala izabrana opštinska uprava, već su upravljali od viših vlasti postavljeni komesari. Posle 1931. više Nemcima nije bilo moguće da se stranački organizuju na nacionalnoj osnovi. Takva odredba je, naravno, pogađala i druge narode u državi, ali su nacionalne manjine bile dvostruko pogođene, nemajući načina da zabranu zaobiđu kao pripadnici jugoslovenskih naroda.³⁵

Nacionalno svesni deo Švaba je imao dosta razloga da bude nezadovoljan svojim položajem u Rimokatoličkoj crkvi, kojoj je pripadalo 4/5 jugoslovenskih Nemaca.³⁶ Veći deo katoličkog klera koji je opsluživao duhovne potrebe katoličkih Švaba je bio ili hrvatske ili mađarske narodnosti, ili, što je bilo možda najgore, nemačke narodnosti, a mađarskih ili hrvatskih osećanja.³⁷ Oni su se ne samo opirali buđenju nemačke nacionalne svesti već su bili aktivni propagatori mađarske ili hrvatske nacionalne ideje. Na taj način se Rimokatolička crkva javlja kao dvoznačni faktor među katoličkim Švabama: nacionalno svesniji su se opirali odnarođivanju koje je sprovedeno pod vidom vere,³⁸ dok je za nacionalno nesvesne crkva bila dodatna anestezija za njihovu i onako umrtvljenu nacionalnu svest. Suprotnosti koje su se i inače povodom novih duhovnih strujanja javile među Švabama našle su svog odraza i u crkvenom životu.

Uticaj Rimokatoličke crkve je vrlo dugo ostao prilično jak. On je doduše sputavao nacionalno osvešćivanje, ali je istovremeno služio kao najjača brana nacifikaciji. Širenje nacističkih ideja je najteže išlo baš u srezovima gde je uticaj Katoličke crkve bio najjači.³⁹ Zbog toga su fizički napadani predstavnici crkve i njeni objekti.⁴⁰ Glavni

34 O ovim organizacijama i njihovim aktivnostima uperenim protiv nacionalnih manjina vidi: Mladen Đorđević, Organizacija jugoslovenskih nacionalista (ORJUNA), (diplomski rad u rukopisu) Beograd 1998; Branislav Gligorijević, *Organizacija jugoslovenskih nacionalista*, „Istorija XX veka“, 5, 1963; isti, *Srpska nacionalistička omladina (SRNAO)*, *Prilog izučavanju nacionalističkih organizacija u staroj Jugoslaviji*, „Istorijski glasnik“, 2-3, 1964; Nusret Šehić, *Četništvo u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*, *Politička uloga i oblici djelatnosti četničkih udruženja*, Sarajevo 1971; Jozo Tomasevich, *The Chemiks*, Stanford 1975.

35 Wehler, n.d. str. 30-31; Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*, str. 32-39.

36 Po popisu stanovništva 1931.godine 76.7% Nemaca u Jugoslaviji je bilo rimokatoličke, 17.1% luteranske, 3.1% kalvinističke, 2.0% jevrejske i 0.6% pravoslavne veroispovesti. (Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*, str. 13.)

37 Theodor Grenrup, *Das Deutschtum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien*, Muenster in Westfalen 1930, str. 92-94.

38 Oberkersch, n.d. str. 135; Biber, *Nacizem...*, str. 19; „Germania“, 14. VI 1935.

39 Mirnić, n.d. str. 57; Altgayer, n. d. prilog, str. 9.

40 AVII, pop. 17, k.79, f. 1, d. 24; k. 1, f. 5, d. 6; Altgayer, n.d. str. 34; Mirnić, n.d. str. 57.

nosilac rimokatoličkog otpora nacionalsocijalizmu je bio apatinski sveštenik Adam Berenc (Berencz), koji je od početka 1936. uređivao list „Die Donau“, kao borbena glasilo promadžarskih klerikalaca.⁴¹ List je izvirgavao ruglu novokomponovane nacionalističke i rasističke teorije *Obnovitelja*. Imao je tiraž od oko 1.000 primeraka, što je bilo mnogo manje od nacističkog „Volksruf“-a.⁴² O značaju lista ipak govori činjenica da je „Volksruf“ često posvećivao gotovo 2/3 lista polemici s njim i „Deutsches Volksblatt“-om.⁴³ Da je uticaj lista ostao jak i davno posle pobeđe nacionalsocijalista u vodstvu nemačke nacionalne manjine, govori i podatak da je Hitler u aprilu 1943. od mađarskog regenta admirala Hortija (Horthy Miklos) tražio zabranu lista „Die Donau“.⁴⁴ Drugi značajni katolički list koji se suprotstavljao nacionalsocijalističkim idejama je bio bačko-palanački „Die Wacht“ koji je bio direktan mesni rival obnoviteljskog lista „Die Heimat“.⁴⁵

Otpor Katoličke crkve je pretrpeo ozbiljan udarac u proleće 1938. kada su se raspale katolička omladinska udruženja u Bačkoj, gde je i bilo težište katoličkog otpora.⁴⁶ Pod uticajem propagande preko radija i štampe i pod uticajem spoljnopolitičkih uspeha Rajha, katolički rad sa omladinom je postao nemoguć.⁴⁷ U mešovitim naseljima su nemački katolici počeli da zahtevaju bogoslužjenje na nemačkom, što svedoči o rastu nacionalne svesti i kod još vernih katolika.⁴⁸ Pod uticajem mađarofilskog katoličkog klera su ostale uglavnom starije generacije, koje su još osećale nostalgiju za Austro-Ugarskom. Time je uklonjena jedna od najvećih prepreka za nacifikaciju najaktivnijeg dela švapskog stanovništva – omladine koja je sve više pokazivala netrpeljivost ne samo prema pripadnicima drugih naroda, već i prema Rimokatoličkoj crkvi.⁴⁹

Situacija protestantskih Nemaca je bila u mnogome drugačija. Protestantizam je već po definiciji imao nemački pečat, koji su pojačavali zasebna crkvena organizacija i kler delom školovan u Nemačkoj. Budući da nisu pripadali univerzalnoj rimskoj crkvi, protestanti su izbegli njen denacionalizatorski uticaj,⁵⁰ iako je i među evangeličkim klerom bilo mađarona.⁵¹ U konfesionalnim školama su do 1918. nego-

41 Više o Berencu vidi: Michael Markl (ur.), *Weiblick eines Donauschwaben. Dokumentation eines Abwehrkampfes 1933-1944 gegen nationalsozialistische Einflüsse unter den Donauschwaben in Jugoslawien und Ungarn*. Dieterskirch 1968.

42 Bešlin, n.d, str. 182-187. Volksruf je imao tiraž od oko 5000 primeraka. (Isto, str. 67).

43 Isto, str. 69: U kasnijoj fazi se i „Deutsches Volksblatt“ upustio u polemiku sa katoličkim listovima. AJ, F 38 7 / 27.

44 Tilkovszky, n.d, str. 158.

45 Bešlin, n.d, str. 260.

46 Altgayer, n.d, str. 34.

47 Herbert Krimm (ur.), *Das Antlitz der Vertriebenen*, Stuttgart 1949, str. 187.

48 AVII, pop. 17, k. 21. f. 3. d. 25.

49 AVII, pop. 17, k. 79. f. 4, d. 14; k. 1. f. 5. d. 6.

50 Paikert, n.d, str. 266.

51 Ekkehard Vujkl, *Der Westbanat 1941-1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*, Muenchen 1991, str. 132-133, 136.

vali maternji jezik i nacionalnu svest.⁵² To je bio razlog što su protestantske Švabe bili podložnije sirenskom zovu nacionalsocijalizma.⁵³ Ta podložnost Evangeličke crkve se pokazala već u Nemačkoj.⁵⁴ U Jugoslaviji je ta veza između nacizma i protestantizma bila mnogo manje vidljiva na organizacionom nivou, ali se u aktivnosti pojedinih sveštenika i ponašanju vernika jasno ocrtavala veća podložnost nacional-socijalističkom uticaju. Jugoslovenske vlasti su za širenje nacističkih ideja optuživale Kulturbund i Nemačku evangeličku crkvu.⁵⁵ Tu vezu nacizma i protestantskog nemačkog stanovništva su zapazili i britanski diplomati još u vreme dok nacističke ideje nisu bile mnogo raširene među jugoslovenskim Nemcima.⁵⁶ Vođa Nemaca u Slavoniji Branimir Altgayer je kulski srez, naseljen nemačkim protestantima, označio kao glavni centar *Obnovitelja* u Bačkoj.⁵⁷ Protestantski list „Kirche und Volk“, glasilo bačkog seniorata, ubeđivao je svoje čitaoce da se nacionalsocijalizam ne kosi sa hrišćanskim svetonazorom, povezivao germanstvo i hrišćanstvo, naglašavao nacionaln obeležje Luterove crkve, opravdavao agresivni rat Nemačke, a Adolfa Hitlera (ianče katolika) veličao kao izbavitelja zapadne civilizacije.⁵⁸ Bio je to očit primer zlupotrebe vere radi političke indoktrinacije. Tako se nacionalna institucija sa zaslugama za očuvanje nacionalne svesti tridesetih godina pretvorila u prenosioca jedne zlokobne ideologije koja će ne samo doneti nečuvene patnje celokupnom čovečanstvu, već će i tragično uticati na nestanak vojvodanskih Švaba kao nacionalne manjine.

Uticaj vere je ipak ostao važan čak i kada su glajhšaltovanje i nacifikacija podmakli. Propagiranje nacionalsocijalizma je o tome moralo voditi računa i svoje ideje predstavljati kao kompatibilne hrišćanstvu.⁵⁹

Od opštih činilaca koji su uticali na sve folksdojčere da postanu prijemčivi za nacističke ideje i način organizovanja, treba istaći dolazak Hitlera na vlast. On se odrazio na mišljenje i ponašanje svih nemačkih nacionalnih manjina širom Evrope.⁶⁰ To se dogodilo usled delovanja različitih ustanova iz Nemačke, propagande i na kraju, ali ne i manje važno, nezadovoljstva folksdojčera svojim neravnopravnim

52 O nemačkim protestantima u Jugoslaviji vidi: Heinrich Herzog, *Die Verfassung der Deutschen Evangelisch-Christlichen Kirche A.B. im Koenigreich Jugoslawien*, Leipzig 1933; Gerhard May, *Quellen zur Geschichte des Protestantismus in Jugoslawien*, Zagreb 1933; Georg Wild, *Die Deutsche Evangelische Kirche in Jugoslawien 1918-1941*. Muenchen 1980.

53 AVII. pop. 17, k. 21. f. 3, d. 24.

54 Richard Grunberger, *The 12-Year Reich. A Social History of Nazi Germany*, New York 1971, str. 481-501; Robert P. Ericksen, *Theologians Under Hitler*, New Haven 1985.

55 AJ. F 66, 3/6.

56 Dušan Biber, *Britanska diplomatska poročila o nemški manjšini v Jugoslaviji v letih 1933-1945*, „Pripispevki za novejšo zgodovino“, XXXV, 1995, str. 97.

57 Altgayer, n.d, str. 34.

58 Bešlin, n.d. str. 206-210.

59 „Uj hirek.„, 24.II 1940.

60 Hans von Rimscha, *Zur Gleichschaltung der deutschen Volksgruppendurch das Dritte Reich*, „Historische Zeitschrift“, 182, 1956, str. 30.

statusom u raznim državama Evrope.⁶¹ Sa porastom moći Hitlerovog Rajha, rasle su nade, pa i apetiti nemačkih nacionalnih manjina. Različite ustanove iz Rajha su imale zadatak da utiču na Nemce u rasejanju u skladu sa svojim ciljevima, a i ciljevima nemačke spoljne politike.⁶² Zavisno od njenih potreba, pomagana je ova ili ona grupa unutar nemačkih manjina. Po pravilu podršku nisu uživale radikalne nacističke grupe. Ustanove nacističke stranke su favorizovale radikalnije struje, dok se Ministarstvo inostranih poslova Rajha opredeljivalo za konzervativnije starije vođe nemačkih manjina. Takva je situacija bila i u Jugoslaviji.⁶³ *Obnovitelji* su odneli pobedu tek nakon opšte radikalizacije nemačke unutrašnje i spoljne politike koja je bila praćena i značajnim kadrovskim promenama.⁶⁴ Definitivna pobeda *Obnovitelja* sredinom 1939. godine je označila početak potpunog glajhšaltovanja folksojčerskih organizacija, a to je bio preduslov za sve jaču i sveobuhvatniju ideološku indoktrinaciju.

Sada ćemo se osvrnuti na sredstva kojima se vršila propaganda da bismo pokušali da ocenimo koliko je ona bila uspešna. U vreme kada televizija nije postojala a radio još nije bio uobičajen u svakom domaćinstvu, glavni medij je bila štampa. Nepartijska štampa nemačke manjine je tokom tridesetih godina dosta brzo prihvatila nacističke parole i pogled na svet.⁶⁵ Štampa vojvođanskih Švaba je postepeno napravila zaokret u pravcu nacionalsocijalizma, sledeći, kao i ranije, tokove razvoja u matičnoj zemlji.⁶⁶ Unutrašnje sukobe u Kulturbundu, je veći deo lokalne švapske štampe pratio neutralno. Izuzetak su naravno, bila *obnoviteljska* i katolička glasila.⁶⁷ Ako se zapitamo koliki je stvarni uticaj te propagande putem štampe, teško ćemo moći da damo egzaktno odgovor. Nikakva anketa niti statistika o tome nije vođena. Indikativni mogu biti naravno tiraži listova, pri čemu je umereni „Deutsches

61 Isto, str. 32.

62 O tim ustanovama vidi: MacAlister Brown, n.d; Valdis O. Lumans, *Hitler's Auxiliaries. The Volkdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945*. London 1993; Hans Steinacher, *Bundesleiter des VDA 1933-7. Erinnerungen und Dokumente*. Herausgegeben von Hans-Adolf Jakobsen, Boppard am Rhein 1970; Hans-Adolf Jakobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938*. Frankfurt/M. Berlin 1968; E. Ritter, *Das Deutsche Ausland-Institut in Stuttgart 1912-1945*. Wiesbaden 1976. O njihovoj ulozi u Jugoslaviji vidi: Altgayer, n.d.; Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*. O vezama jugoslovenskih Nemaca sa nekim od ovih organizacija pre dolaska Hitlera na vlast vidi: Zoran Janjetović, *Vajmarska republika i nemačka manjina u Jugoslaviji*. „Tokovi istorije“ 1-4, Beograd 1998.

63 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*.

64 Isto, str. 207-210. Sredinom 1937. je smenjen Hans Štajnacher (Steinacher) sa čela najznačajnije ustanove za brigu o Nemcima u dijaspori, Narodnog saveza za Nemce u inostranstvu (*Volkbund fuer das Deutschtum im Ausland*). (Jakobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, str. 249.) U avgustu te godine je podneo ostavku i ministar finansija Hjalmar Šaht (Schacht); januara 1938. otpušten je ministar odbrane fon Blomberg; početkom februara i zapovednik kopnene vojske fon Frič (Fritsch) i ministar inostranih poslova fon Nojrat (Neurath). (William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*. London, Sydney 1976. str. 382-393.)

65 O tome vidi već citirani odlični rad Branka Bešlina.

66 Bešlin, n.d, str. 275.

67 Isto, str. 276.

Volksblatt“ imao tiraž od 10.000 do 12.000, u poređenju sa radikalnim obnoviteljskim „Volksruf“-om koji je imao oko 5.000.⁶⁸ Uz to je večernja verzija „Deutsches Volksblatt“-a namenjen seljacima, „Deutsche Zeitung“, imala tiraž od 3.500 do 4.500 primeraka.⁶⁹ Budući da je i „Deutsches Volksblatt“ propagirao nešto mekšu varijantu nacionalsocijalizma, ili bar nemački Rajh, Švabe su bile izložene dosta jakoj indoktrinaciji sa stranica svojih listova. Treba ipak imati na umu da su folksdojčeri, za razliku od Mađara, više čitali knjige od novina i listova.⁷⁰ Uporedo sa dosta bogatom folksdojčerskom štampom, na širenje nacionalsocijalističkih ideja je uticao i propagandni materijal koji je u velikim količinama ubacivan, najčešće ilegalno, iz Nemačke. Mnoge od tih pošiljki su jugoslovenske vlasti sprečile da dođu do primalaca, ali je svakako dobar deo uspeo da promakne kontroli.⁷¹ O veličini propagande koja je bila usmerena na jugoslovenske Nemce govori i podatak da je samo tokom prve godine rata (1939-1940) po podacima italijanske obaveštajne službe, Nemačka u nju uložila tri milijarde dinara. Od toga je dve milijarde dato za folksdojčersku propagandu.⁷²

Pa ipak, tiraži i čak sam sadržaj listova, ne govore sve. Najveći deo folksdojčerske populacije je činilo seosko stanovništvo, koje je svakodnevno čitanje novina i bistrenje politike smatralo troškom i dangubom koja više priliči varošanima, tako da je taj luksuz sebi uglavnom dopuštao samo nedeljom.⁷³ Čitaonice su, doduše, postojale u većini švapskih opština, ali su one, po izveštaju jednog sreskog načelnika, slabo privlačile publiku. Narod ih je smatrao za arhaične ustanove i one su jedva životarile.⁷⁴ „Deutsches Volksblatt“ se pred pojavu nacizma žalio da folksdojčeri doduše dosta čitaju, ali uglavnom laku literaturu radi razonode.⁷⁵ Sem toga, treba imati na umu da je u nekim delovima zemlje pismenost Švaba bila na dosta niskom nivou usled nedostatka nastave na maternjem jeziku.⁷⁶ Dosta su međutim, bili čitani ilustrovani listovi, koji su takođe bili nosioci nacionalsocijalističke propagande.⁷⁷ O delotvornosti nacističke propagande putem štampe može se zaključivati samo posredno. Sve samosvesnije, pa nekad i izazivačko ponašanje folksdojčera, a posebno omladine, može biti samo jedan od pokazatelja, budući da su Švabe bile izložene i

68 Isto, str. 47.67.

69 Isto, str. 47.

70 AJ, F 398, f. 1.

71 AJ, F 38, 22 / 177.

72 AVII, pop. 17, k. 21, f. 2, d. 24. (Prema istom izvoru, u tom periodu je Velika Britanija dala za propagandu u Jugoslaviji dve milijarde dinara.)

73 Bešlin, n.d, str. 46.

74 AVII, pop. 17, k.21, f. 7, d. 23.

75 „Deutsches Volksblatt“. 13. XI 1931.

76 Ovo je pre svega važno za Srem i Slavoniju. (Oberkersch, n.d, str. 129; Allgayer, n.d, str. 82.)

77 Oskar Feldtencer, „Autoportret sa istorijom“, u: Nenad Stefanović (ur.), *Jedan svet na Dunavu*, Beograd 1997, str. 72.

mnogim drugim uticajima. S druge strane, postoje podaci da je propaganda, zbog svoje histeričnosti primana sa priličnom dozom rezerve, pa čak i sa podsmehom.⁷⁸

Osim štampe, nacističku propagandu su širili i omladinci, najčešće studenti iz Nemačke, kao i drugi putnici koji su obilazili švapska sela. Oni su obično dolazili na ferije ili tobože radi etnoloških istraživanja, što je bila maska za propagandni rad po nalogu različitih organizacija iz Rajha.⁷⁹ Propaganda je vršena i putem mnogobrojnih priredaba, predavanja i skupova Kulturbunda. Njegova aktivnost je doduše bila živa,⁸⁰ ali ocene njegove aktivnosti u izveštajima su protivrečne. Tako se u jednom izveštaju iz 1936. godine kaže da je nacionalsocijalizam među jugoslovenskim Nemcima već duboko ukorenjen,⁸¹ dok se u izveštaju Štaba Dunavske divizijske oblasti iz septembra 1939. kaže da se nacizam mestimično širi.⁸² Iste godine mađarska štampa piše o nezadovoljstvu trezvenijih i ozbiljnijih folksdojčera izazivačkim načinom i tonom priredaba Kulturbunda.⁸³ Treba imati na umu da do 1938. godine glavna kulturna organizacija jugoslovenskih Nemaca, Kulturbund, nije obuhvatao više od 10% folksdojčera u zemlji.⁸⁴ Čak je i to srazmerno malobrojno članstvo bilo dosta nemarno pri plaćanju članarine i pretplate na novine,⁸⁵ što svakako ne ukazuje na preveliku vatrenost. Do proleća 1940, u Kulturbund se učlanilo oko 300 000 pripadnika nemačke manjine, ali uzroci za to ni u kom slučaju nisu vezani samo za propagandu, već i za druge činioce o kojima će ubrzo biti reči.⁸⁶ Od propagandnih faktora treba još spomenuti radio, koji je nekad i grupno slušan, i nemačke filmove koji su se legalno prikazivali i privlačili pažnju švapske publike.⁸⁷

U skladu sa izrekom da ništa ne uspeva tako dobro kao uspeh, najbolja propaganda nacionalsocijalizma su bili spoljnopolitički uspesi Hitlerove Nemačke.⁸⁸ Budući da velika većina Švaba nije imala prilike da upozna Hitlerov režim iz prve ruke, već samo iz propagande, o Rajhu je imala idealizovanu sliku.⁸⁹ Zbog toga su

78 AVII. pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23.

79 Altgayer, n.d. str. 22; AVII. pop. 17, k. 21, f. 3, d. 25; k. 79, f. 1, d. 24; AJ, F 74, 27/71/Muenchner neuste Nachrichten 6. XII 1935.

80 AJ, F 38, 7 / 27.

81 Mesečni izveštaj o političkom stanju za jul 1936. Glavnog Đeneralštaba, AVII, pop. 17, k. 89, f. 1, d. 51.

82 AVII. pop. 17, k. 912, f. 3, d. 28.

83 AJ, F 38, 7 / 27.

84 Bešlin, n.d. str. 85.

85 AJ, 66 (pov.) 70 / 183; AVII, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 24.

86 Isto, str. 86.

87 Mirnić, n. d. str. 59; Feldtencer, n. d. str. 72; AVII, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 25; k. 528, f. 1, d. 41; AJ, F 38, 7 / 27.

88 Biber, Nacizem..., str. 194, 240; AJ, F 38, 7 / 27; AVII, pop. 17, k. 912, f. 3, d. 28; f. 4, d. 37; k. 527, f. 3, d. 45; k. 76, f. 2, d. 32; k. 21, f. 7, d. 23; AJ, F 38, 7 / 27.

89 Krimm, n.d. str. 8.

nepovoljne vesti koje su donosili razočarani sezonci povratnici iz Nemačke nailazile na nevericu.⁹⁰

Pomirenje predstavnika starije generacije vođa i *Obnovitelja* i njihova reintegracija u Kulturbund od jeseni 1938. omogućili su slobodnije širenje nacionalsocijalističkih ideja.⁹¹ *Obnovitelji* su bili mnogo agilniji u propagiranju svojih ideja od starog vodstva⁹², koje je u ostalom i samo počinjalo da koketira sa nacionalsocijalizmom, budući upućeno na svakovrsnu pomoć iz Nemačke.⁹³ Među najvatrenijim propagandistima su bili omladinci koji su završili propagandne nacističke kurseve bilo u zemlji bilo u Rajhu.⁹⁴ Od 1938. dolazi do naglog priliva članova u Kulturbund, čije rukovodstvo se takođe nacificuje⁹⁵. To bi mogao biti znak snažne nacificacije folksdojčera, ali ima pokazatelja koji ukazuju na to da je stvarno prihvatanje nacionalsocijalističkih ideja bilo ograničeno. Povećanje broja članova se uz propagandu o kojoj smo opširno govorili, može objasniti i Hitlerovim spoljnopolitičkim poredama, koje su snažno podigle nacionalni ponos jugoslovenskih Nemaca, ali i nekim metodama rada Kulturbunda. Naime, uz snažnu propagandnu aktivnost putem raznih priredaba, izuzetno su bili brojni slučajevi pritisaka i pretnji na folksdojčere da protiv svoje volje pristupaju Kulturbundu.⁹⁶ Vlasti su takve slučajeve registrovale, ali izgleda da nisu radile ništa da spreče takav nelegalan i nemoralan način vrbovanja. Osim toga drastični porast broja članova je bio uslovljen i činjenicom da se učlanjenje glave porodice računalo kao učlanjenje cele porodice.⁹⁷

U maju 1939. jugoslovenski organi su smatrali da uprkos velikom porastu broja članova Kulturbunda, glajhšaltovanje nemačke manjine još nije završeno, te da je ona još bila podeljena političkim, ekonomskim i verskim razmiricama.⁹⁸ Te razlike, oličene pre svega u sukobu *hrišćana*, tj. starijih mađarofilskih konzervativaca i nacističkih *Obnovitelja*, ostale su da postoje do kraja Drugog svetskog rata.⁹⁹

U nastavku rada posvetićemo pažnju glavnim nosiocima nacionalsocijalističkih ideja. Prvi koji su prihvatili nove ideje su bili mladi akademičari početkom tridesetih godina.¹⁰⁰ Većina njih je studirala u Nemačkoj ili Austriji, gde su nacisti

90 Isto: AVII, pop. 17. k. 76. f. 1. d. 31. 44.

91 AVII, pop. 17. k. 76. f. 2. d. 17.

92 AVII, pop. 17. k. 90. f. 1. d. 3.

93 ASANU 14530 – XIV2.

94 Mirnić. n.d. str. 58; AVII, pop. 17. k. 76. f. 1. d. 54: k. 21. f. 3. d. 24.

95 Biber, *Nacizem...*, str. 207-211.

96 AVII, pop. 17. k. 11. f. 5. d. 9; k. 21. f. 3. d. 37: k. 528. f. 1. d. 3. 36: 32. f. 1. d. 38; k. 1. f. 4. d. 59; AJ, F 138, 8 / 58.

97 Mirnić. n.d. str. 56.

98 AJ, F 71. 3 / 8.

99 Anton Zollitsch, Filipowa. *Entstehung, Wachsen und Vergehen einer donauschwaebischen Gemeinde in der Batschka*. Freilassing 1957. str. 175; Mirnić, n. d. str. 101.

100 Biber, *Nacizem...*, str. 43.

idejno preovladali na većini univerziteta još pre dolaska Hitlera na vlast.¹⁰¹ Studenti su ostali i kasnije među glavnim propagatorima nacističkih ideja.¹⁰² Od akademske omladine, nacističke ideje su se proširile i na ostalu omladinu.¹⁰³ To njihovo oduševljenje za nove ideje nije bilo specifično samo za mladu generaciju folksdojčera u Jugoslaviji. Reč je o evropskom fenomenu.¹⁰⁴ Koji su bili razlozi tog oduševljenja? Ako se ono analizira na osnovu dostupnih izvora, videće se da je jednim delom bilo uslovljeno propagandom i spoljnopolitičkim uspesima Nemačke o kojima je bilo reči, a drugim delom je bilo „oduševljenje protiv“, bar isto onolikokoliko je bilo „oduševljenje za“.

„Oduševljenje protiv“ je, u stvari, bilo nezadovoljstvo zbog nevoljam kojima su Švabe bile izložene u jugoslovenskoj državi, s jedne i nesposobnosti starih narodnih vođa da to stanje poprave, s druge strane. To nezadovoljstvo je pojačano ekonomskim razlozima: preteranim opozivanjem Vojvodine¹⁰⁵ i ekonomskom krizom početkom tridesetih godina.¹⁰⁶ Svetska privredna kriza je zaoštrila imovinsku nejednakost i među Švabama. Dok je stara uprava Kulturbunda, glavne organizacije jugoslovenskih Nemaca, koja je dobrim delom bila u personalnim unijama sa drugim folksdojčerskim organizacijama bila u rukama ljudi dobro povezanim sa imućnijim slojevima Nemaca,¹⁰⁷ *Obnovitelji* su se uglavnom oslanjali na niže, socijalno nezadovoljne slojeve. Prve pristalice nacizma su često bili ljudi „skloni komunizmu“ ili razočarani bivši socijaldemokrati, koji u okviru nove komunističke stranke nisu uspeli da se izbere za nemačku sekciju¹⁰⁸. Kompromitovanost starih vođa, a pre svega najistaknutijeg među njima dr Štefana Krafta,¹⁰⁹ omogućila je *Obnoviteljima* da se u propagandi služe socijalnom demagogijom, kako je to opozicione grupe često čine.¹¹⁰ Omladina je naravno bila najlakši plen te demagogije.

Prvi pokretač nacističke (*obnoviteljske*) agitacije bio je dr Jakob Avender (Awender) koji je borbu protiv Krafta poveo zbog ličnih razloga: Kraft je odbio da

101 Georg C. Mosse. *The Crisis of German Ideology. Intellectual Origins of the Third Reich*. New York 1964, str. 268, 271.

102 AJ, F 38, 7/27.

103 AVII, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 25; k. 79, f. 1, d. 17; k. 1, f. 5, d. 6; ASANU 14530 / XIV2.

104 MacAlister Brown, n.d, str. 144; Grunberger, n.d, str. 293.

105 Bogumil Hrabak. *Autonomizam u Vojvodini 1919-1928. kao reakcija na finansijsko iscrpljivanje i političko zapostavljanje pokrajine*. „Godišnjak Društva istoričara Vojvodine“, Novi Sad 1982. str. 69-82.

106 AVII, pop. 17, k. 528, f. 2, d. 4.

107 Peter Menzel, *The German Minority in Inter-War Yugoslavia*. „Nationalities Papers“, XXI, 2, 1995, str. 134.

108 ASANU 14530 – XIV2; Altgayer, n.d. str. 48.

109 ASANU 14530 – XIV2: PA. Abteilung II. Rassenfrage. Nationalitätenfrage. Fremdvoelker in Jugoslawien. Politik 6. Jugoslawien. (Ovaj izveštaj nemačkog Ministarstva inostranih poslova kaže da su Kraftove metode „balkanske“, kao i to da je u zavadi sa dobrim delom nemačke inteligencije u Sloveniji, Slavoniji i Bačkoj).

110 Altgayer, n.d, str. 18; Menzel, n. d, str. 135.

mu da sinekuru u jednoj od folksdojčerskih privrednih organizacija.¹¹¹ Lični interesi aktera na obe strane će igrati vidnu ulogu do kraja sukoba među jugoslovenskim Nemcima.¹¹² Avenderova akcija na samom početku nije imala jasan ideološki pravac da bi se onda ubrzo pokazala kao nacistički obojena.¹¹³ Svađe i sukobi zbog ličnih interesa zaodnutih u ideološko i političko ruho su se prenele na niže nivoe, preko opština sve do porodica.¹¹⁴

Postepeno se iskristalisala ideološka polarizacija unutar nemačke manjine. Taj proces je bio relativno brz. Sukob se odvijao unutar Kulturbunda, kome, kao što smo spomenuli, do 1938. godine najveći deo folksdojčera nije pripadao. Drugim rečima, spor je obuhvatio samo deo Nemaca koji su bili nacionalno svesni i aktivni, a ideološka granica je tekla linijom koja razdvaja mladu generaciju od starije. Mladi, koji su bili aktivni, listom su prihvatili nacionalsocijalističke ideje, dok su se stariji držali mnogo suzdržanije ili čak protivno novim idejama.¹¹⁵ To ne znači da i pogledi starijih nisu bili uprti u Berlin¹¹⁶, ali je to dolazilo od stare navike da pomoć za poboljšanje položaja folksdojčera očekuju od Nemačke, što je nasledeno još iz doba Vajmarske republike i nije bilo ideološki zasnovano.¹¹⁷ Koketiranje starije generacije sa nacionalsocijalističkim idejama je bilo uslovljeno potrebom za podrškom iz Rajha, a ne ideološkim uverenjima.¹¹⁸

Mladi su, kako je to obično svojstveno omladini, pokazivali mnogo više oduševljenja i spremnosti da ga otvoreo pokazuju, čak i po cenu sukoba sa vlastima ili sugrađanima drugih nacionalnosti.¹¹⁹ Stariji su napadno isticanje nacionalne i ideološke pripadnosti, provokativne priredbe i demonstracije smatrali za štetne i necelishodne.¹²⁰ Stav pripadnika starije generacije je bio suzdržaniji i povodom nemačkih uspeha. I njihove simpatije su, naravno, bile na strani Rajha, ali ne samo što nisu pokazivali oduševljenje svojstveno omladini već su često bili i skeptični u pogledu krajnjeg ishoda rata.¹²¹ Izgleda, pak, da su se najveći protivnici nacionalsocijalizma među starijom generacijom mogli naći među poslovnim ljudima i intelektualcima iako su oni činili malu manjinu.¹²²

111 ASANU 14530 – XIV2.

112 Altgayer, n. d. str. 29.

113 Isto, prilog, str. 9.

114 Isto, str. 19.

115 AVII, pop. 17, k. 95 b, f. 6, d. 19; k. 21, f. 7, d. 23; f. 3, d. 24, 25; k. 912, f. 3, d. 24, 25; k. 76, f. 2, d. 32; AJ, F 37, 4/30.

116 AJ, F 37, 4/30.

117 O običaju oslanjanja na Nemačku vidi: Z. Janjetović, n. d.

118 AVII, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 24.

119 Biber, Nacizem..., str. 52, 196; Kosta Mitrović, *Pod kulom vršačkom. Hronologija događaja iz revolucionarnog pokreta Vršca i okoline od 1926. do 1945.* Novi Sad 1969, str. 53-54, 67-68.

120 AVII, k. 912, f. 3, d. 25.

121 AVII, pop. 17, k. 76, f. 2, d. 32; k. 912, f. 3, d. 24.

122 AVII, pop. 17, k. 95 b, f. 6, d. 19.

Tipična osobina omladine je da se lako oduševi za ideje koje pretenduju da menjaju svet. To je gotovo istorijski zakon: po pravilu su mladi bili ti koji su, često nekritički, prihvatili nove ideje i pokušavali da ih sprovedu u život. To je bio slučaj kako sa fašističkim i nacističkim tako i sa komunističkim i drugim radikalnim idejama. Osim toga dr Štefan Kraft je ispravno video uzroke nacifikacije folksdojčerske omladine u nezadovoljstvu životnim šansama u jugoslovenskoj državi. Rastući broj nacionalno svesnih nemačkih intelektualaca stasalih posle ujedinjenja nije mogao da nađe odgovarajuće zaposlenje u nedostatnom manjinskom školstvu, opštinskoj ili državnoj službi.¹²³ Vlasti nisu našle za shodno ili mudro da toj novoj nemačkoj inteligenciji izađu u susret. S druge strane ta nova generacija školovanih Švaba nije više bila spremna na odnarodavanje kao cenu društvenog uspona. Ekonomska kriza je ugrozila i egzistenciju slobodnih profesija. Perspektive su bile mračne, a iz Nemačke je dolazio sirenski zov nacionalsocijalizma koji je obećavao da u mističnoj narodnoj zajednici razreši sve egzistencijalne probleme. Osim toga zanemarivanja potreba nemačke manjine i pre svega njene intelektualne elite, jugoslovenske vlasti su same doprinele prvim uspesima *Obnovitelja* svojom blagonaklonošću uzrokovanom željom da se pocepa Kulturbund kao vodeća folksdojčerska organizacija.¹²⁴ Krstaški pohod koji je dobrim delom zbog ličnih razloga poveo dr Avender, završio se ne preterano uspešno za njega¹²⁵, ali je zato nacifikacijom omladine i rukovodstva Kulturbunda omogućio glajhšaltovanje nemačke manjine i njenu upotrebu za spolj-nopolitičke ciljeve Hitlerovog Rajha.¹²⁶

Do nemačkog napada na Jugoslaviju završeno je glajhšaltovanje folksdojčera. Međutim, teško da bi se moglo reći da je nacistička ideologija postala opšteprihvaćena. Tako je još u maju 1940. jedan poverenik tada već *obnoviteljske* savezne uprave Kulturbunda obišao filijale po Vojvodini i ustanovio da neki predsednici mesnih grupa nemaju potrebno znanje nacionalsocijalizma.¹²⁷ Starija generacija je svakako ostala i dalje odana tradicionalnim vrednostima i nije prihvatila nacističku ideologiju. To se vidi i iz naredbe savezne uprave Kulturbunda iz oktobra 1940. o vaspitanju omladine, u kojoj se zabranjuje da se stariji mešaju u odgoj mladih da ih ne bi skrenuli sa puta nacional-socijalizma.¹²⁸ Akcija za pomoć folksdojčerskim preseljenicima iz Besarabije, za koje su dobrovoljnim radom jugoslovenskih Nemaca pripremljeni prolazni logori u Zemunu i Prahovu, je u jednom od srezova sa najvećim

123 Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije, II redovan saziv, knj. II, Beograd 1937, str. 759-761.

124 Altgayer, n. d, str. 90.

125 Avender je postao šef „Agrarije“, vodeće privredne organizacije jugoslovenskih Nemaca, ali uprkos tome što je (na razočarenje mnogih svojih pristalica) prihvatio poveliku mesečnu platu, ostao je nezadovoljan. On se nadao da će postati vođa svih Nemaca u Jugoslaviji, ali nadležni u Rajhu su smatrali da je oportunije da to postane manje eksponirani dr Sep Janko. (AVII, pop. 17, k. 1, f. 4, d. 56; k. 528, f. 1, d. 16.)

126 Altgayer, n. d, str. 76.

127 AVII, pop. 17, k. 32, f. 1, d. 28.

128 AVII, pop. 17, k. 528, f. 2, d. 42.

brojem Nemaca (apatinskom) te godine naišla na skroman odjek¹²⁹ iako je, naravno, bilo i egzaltiranih omladinaca koji su iskoristili rad u logorima da ilegalno prebegnu u Nemačku i stupe u njene oružane snage.¹³⁰ Osim toga, u novembru iste godine se pokazalo nezadovoljstvo ne samo starije generacije zbog materijalnih žrtava koje je nametnulo rukovodstvo putem progresivnog oporezivanja članstva Kulturbunda.¹³¹ S druge strane, množile su se vesti obavestajnih organa o organizaciji paravojskih jedinica jugoslovenskih Nemaca.¹³² Broj ljudi angažovanih u njima nije poznat. Iako do početka rata te jedinice nisu izgradile jedinstvenu organizacionu strukturu,¹³³ spremno su dočekale rat¹³⁴ i pomogle su okupatoru prilikom zauzimanja jugoslovenske teritorije.¹³⁵ Tako su loš položaj Nemaca u Jugoslaviji i ideološka indoktrinacija nepromišljeno gurnuli deo Švaba u otvorenu u izdaju. Što se ostatka švapskog življa tiče, ono je nemačke trupe (među kojima je bilo i usijanih glava koje su još pre početka rata prebegle u Nemačku) dočekalo sa neopisivim oduševljenjem.¹³⁶ Po nekim švapskim autorima, ono je bilo posledica napetosti koju su Švabe preživele tih aprilskih dana.¹³⁷ Svakako je osećanje olakšanja koje su folksdojčeri osetili sa dolaskom nemačkih trupa bilo pomešano sa nacionalnom euforijom u kojoj je dobar deo njih živio već više godina. Nacistička indoktrinacija je svakako doprinela ovoj euforiji, ali bi bilo pogrešno sve nacionalno probuđene automatski proglasiti za naciste. Videli smo da su stepeni prihvatanja nacionalsocijalističke ideologije bili različiti, zavisno od društvenog sloja, dobi, veroispovesti, mesta življenja itd.

Dani ulaska jedinica Vermahta u švapska sela su verovatno bili i vrhunac njihovog oduševljenja Hitlerovim Rajhom. Tada se za svega nekoliko dana samo u Bačkoj oko dve hiljade mladih folksdojčera uključilo u nemačke oružane snage.¹³⁸ Taj odliv

129 AVII, pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23.

130 Mirnić, n. d. str. 68.

131 AJ, F 38, 7 / 27.

132 AJ, F 74, 9/7; AVII, pop. 17, k. 22, f. 3, d. 39; k. 26, f. 4, d. 24; k. 1, f. 5, d. 6; Biber, Nacizem... str. 251.

133 Sandor Vegh, „Le systeme du puvoic d'occupation allemand dans le Banat Yougoslave 1941-1944“, u: *Les systemes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945. Reports au 3e Congres International sur l'Histoire de la Resistance europeene a Karlovy Vary les 2-4 Septembre 1963*, Beograd 1963, str. 498.

134 C.A. Macartney, October Fifteenth. *A History of Modern Hungary 1929-1945*, I, Edinbourg 1957, str. 479.

135 Wehler, n.d. str. 42; Mirnić, n.d. str. 78; Vegh, n.d. str. 498; Kačavenda, n.d. str. 26; Luis de Jong, *Die deutsche fueufte Kolonne im Zweiten Weltkrieg*, Stuttgart 1959, str. 218-219; Žarko Atanacković, *Zemlja i okolina u ratu i revoluciji*, Beograd 1962, str. 78.

136 *Heimatsbuch der Stadt Weisskirchen im Banat*, Salzburg 1980, str. 174; Philipp Sandles, *Sekitsch, erlebte Heimat*, Sensheim 1977, str. 269; Berta Sohl, *Heideschuetz 1809-1945*, Freilassing 1960, str. 48. Nikolaus Hefner, Franz Eger, Josef Braschel, *Franztal 1816-1944. Erinnerungen an Franztal/Semlin. Heimat an der Donau. Ansiedlung, Dorfleben, Flucht*, Neubegin, Salzburg 1984, str. 164; Zollitsch, n.d. str. 175; *Hans Volk 150 Jahre Karlsdorf. Geschichte der Gemeinde Karlsdorf im Banat*, Freilassing 1958, str. 39.

137 *Heimatsbuch der Stadt Weisskirchen im Banat*, str. 174; Franztal, str. 164; Sandles, n.d. str. 269.

138 Mirnić, n.d. str. 82.

mladića je potrajao tokom cele 1941,¹³⁹ tim pre što se nacionalno svesne Švabe nisu mirile sa mađarskom okupacijom.¹⁴⁰ Pripadnici starije generacije Nemaca u Bačkoj su, međutim, bili spremni da saraduju sa mađarskim vlastima.¹⁴¹ U Bačkoj, koja je bila pod okupacijom Švabama ne mnogo naklonjene Mađarske, najbolje se pokazala nepotpunost predratne nacifikacije. Uočljiva je i dalje stara podela na stare i mlade, mađarone i nacističke.¹⁴² S jedne strane bačka nemačka omladina je pokazivala mnogo veći stepen oduševljenja nacionalsocijalizmom od Nemaca iz ostatka Mađarske. To se najbolje videlo prilikom prve akcije vrbovanja za *Waffen-SS*¹⁴³ i *Wehrmacht* kada je od ukupno 17 860 regrutovanih, čak 9 416 bilo iz Bačke gde je živelo svega oko 20% posto Nemaca u Mađarskoj.¹⁴⁴ Razlog tome je bio u većoj slobodi koju su folksdojčeri uživali u Jugoslaviji u poređenju sa Nemcima u Mađarskoj, što je olakšalo i širenje nacističkih ideja među njima.¹⁴⁵ S druge strane, prema onima koji nisu hteli da se prijave dobrovoljno, primenjivan je pritisak.¹⁴⁶

Berlinska centrala za folksdojčere (*Volksdeutsche Mittelstelle* – VoMi) je tim objasnila spremnost Švaba da se bore za Rajh: 1) zbog želje da se bore za Rajh koji im predstavlja ideal; 2) zbog saznanja da folksdojčeri imaju budućnosti samo ako Nemačka pobedi; 3) zbog želje da se izbegne služenje u mađarskom *Honvedu*; 4) zato što je finansijska pomoć borcima u *Waffen-SS*-u bila ista za Nemce iz Rajha i folksdojčere, a znatno veća nego za mađarske vojnike; 5) zbog trezvene procene da će u svakom slučaju biti regrutovani, pa je u tom slučaju bolje služiti u nemačkim nego u mađarskim jedinicama.¹⁴⁷ Ova analiza VoMi je veoma značajna, jer nigde kao razlog dobrovoljnog javljanja u *Waffen-SS* ne navodi simpatije za nacionalsocijalističke ideje. U prvoj tački se govori o želji da se bore za Nemačku a ne za nacizam. To pokazuje da su Švabe, po svemu sudeći, nacionalsocijalizam nepromišljeno protumačili jednostavno kao ljubav prema Nemačkoj. To nije oduzimalo veleizdaj-

139 Isto, str. 100.

140 Isto, str. 81. 91.

141 Isto, str. 119.

142 Isto, str. 101.

143 Budući da se *Wehrmacht* opirao kako primanju stranih državljana u svoje redove, tako i regrutaciji državljana Rajha u *Waffen-SS*, bilo je logično što su vođe SS posegnuli za folksdojčerima kao ljudstvom za oružane SS jedinice (*Waffen-SS*). (Valdis O. Lumans, *The Military Obligation of the Volksdeutsche of East Europe Towards the Third Reich*. „East European Quarterly”, XXIII, 3, 1989. str. 306-307). Više o *Waffen-SS* vidi: Georg H. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, Dueseldorf 1947; John Keegan, *Waffen-SS. The Asphalt Soldiers*, London 1972.

144 Lumans, *The Military Obligation...*, str. 177.

145 O položaju folksdojčera u Mađarskoj između dva svetska rata vidi: Tilkovszky, n.d; isti, *Teufelskreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch-ungarischen Beziehungen 1933-1938*. Budapest 1989; Anna-bring, *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn; Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. Bd. II. Das Schicksal der Deutschen in Ungarn, Bonn 1956; Thomas Spira, *German-Hungarian Relations and the Swabian Problem. From Karoly to Goemboes 1919-1936*. Boulder 1977.

146 Mirnić, n.d, str. 173-175; Tilkovszky, *Zeitgeschichte...*, str. 149.

147 Mirnić, n.d, str. 178.

ničku notu njihovom ponašanju, ali mu je davalo mnogo razumljivije psihološko objašnjenje: ljubav nacionalnih manjina prema matici ih često zaslepi da svesno ili nesvesno ne vide mane režima koji je na vlasti u matičnoj zemlji. Pitanje je koliko su nezreli švapski seljaci mogli da razumeju o čemu je zapravo reč u nacionalsocijalističkoj ideologiji.¹⁴⁸

Postoji više pokazatelja da se nacističko rukovodstvo sa *Reichsfuehrerom SS* Himlerom (Himmler) na čelu, nije moglo sasvim pouzdati u nacifikovanost folksdojčera i njihovo dobrovoljno stupanje u *Waffen-SS*. Već smo spomenuli da je u Mađarskoj, koja je na papiru još bila suverena zemlja, prilikom prve regrutacije korišćen pritisak, pa i prinuda. U okupiranom jugoslovenskom Banatu nije bilo mesta dobrovoljnosti. Pri osnivanju zloglasne 7. brdske SS Divizije „Princ Eugen“, koja je, doduše, nosila naziv „dobrovoljačka“, izdata je nedvosmislena naredba da će svi oni koji se ne odazovu pozivu da „dobrovoljno“ stupe u jedinicu, snositi posledice.¹⁴⁹ Da su rukovodioci SS mislili ozbiljno, svedoči podatak da je u koncentracionom logoru u Bečkereku postojao poseban deo za Švabe koje su odbile vojnu službu.¹⁵⁰ Zbog odbijanja vojne ili policijske službe mogla se i glava izgubiti, kao što se desilo sa sedamdesetak folksdojčera iz Francfelda (Kačarevo), koji su u februaru 1942. odbili da stupe u okupatorsku pomoćnu policiju (Hipo).¹⁵¹

Postepeno gubljenje ratničkog oduševljenja kod vojvođanskih Švaba se najbolje može pratiti u Bačkoj, gde se rastuće razočarenje moglo najotvorenije pokazati. Prva akcija vrbovanja za SS u celoj Mađarskoj bila dobrovoljna, izuzev Bačke, gde je sprovedena uz prinudu.¹⁵² Nemački poraz kod Staljingrada i kapitulacija Italije su vidno ohladili folksdojčerski entuzijazam.¹⁵³ Mnogi su već žalili poginule sinove i muževe, a pobeda nije više izgledala tako sigurna. Osim toga, neregulisano pitaje državljanstva i kašnjenje finansijske potpore porodicama SS dobrovoljaca, rušili su njihov borbeni moral i smanjivali želju potencijalnih dobrovoljaca da se prijave. Sve češće je otvoreno ispoljavano nezadovoljstvo.¹⁵⁴ Zato je bilo predviđeno da se u drugoj akciji vrbovanja regrutuju dobrovoljci bez prinude, a za one koji nisu hteli da se prijave kao dobrovoljci, bilo je predviđeno da idu pod „muss“.¹⁵⁵ Bilo milom, bilo silom, do kraja 1943. bilo je regrutovano 90% predviđenih godišta.¹⁵⁶ Treća akcija vrbovanja za *Waffen-SS* u Bačkoj je izvedena u proleće 1944. kada se Mađarska našla

148 Feldtencer, n.d. str. 67.

149 Lumans, n.d. str. 312.

150 Isto; Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941-1944*, Beograd 1992, str. 192.

151 Hans Štajn, „Rekvizicija sudbine“: u: Stefanović, n.d. str. 99.

152 Mirnić, n.d. str. 181.

153 Tilkovszky, *Zeitgeschichte...* str. 157.

154 Mirnić, n.d. str. 204.

155 Isto, str. 205; Zollitsch svedoči da su pripadnici paravojne *Deutsche Mannschaft* odvlačili ljude iz kuća. (n. d. str. 175.)

156 Mirnić, str. 213.

pod nemačkom okupacijom. Maskira dobrovoljnosti je odbačena, primene prinude je bilo više nego ikad, ali je i broj onih koji su odbijali da se prijave drastično porastao.¹⁵⁷ Razlog takvog ponašanja je bio u tome što su mnogi uvideli da Nemačka gubi rat, zbog porasta broja onih koji su ostavili kosti po raznim evropskim bojištima, ratnog zamora i, možda najvažnije – zato što je mlada generacija koja je bila najviše oduševljena nacizmom već davno bila na frontu. Ostali su stariji, trezveniji, porodični ljudi, često dobri katolici i mađaroni, koji su sada bili pozvani da brane umirući Rajh. Generacijski jaz je ostao da postoji do samog kraja.

Na pitanje da li su vojvodanske Švabe bile nacifikovane ne može se jednoznačno odgovoriti. Nije izvesno koliko njih je zaista prihvatilo nacističku ideologiju. Već sama ta ideologija je svojom nejedinstvenošću i konfuznošću ostavljala mogućnosti za više interpretacija i različito naglašavanje pojedinih njenih elemenata. To je omogućavalo da svako iz nje izabere ono što je najviše odgovaralo njegovim shvatanjima.¹⁵⁸ Nacizam se sviđao istom tipu ljudi među folksdojčerima, i zbog istih razloga kao i Nemcima u Rajhu.¹⁵⁹ Baš kao i Nemci iz Nemačke, folksdojčeri nisu većinom usvajali nacional-socijalističku ideologiju u celini, već samo neke njene aspekte, koji su bili po njihovom ukusu. Po Valdisu O. Lumansu, to su, pre svega bili nacionalizam, revizionizam, veličanje nemačke prošlosti i osećanje misije.¹⁶⁰ Mi bismo tome svakako dodali i antisemitizam, koji je imao dugu i duboku tradiciju. Sve to, naravno, važi za one Švabe koje su osećale simpatije za nacizam. Broj onih koji su brkali simpatije za Nemačku sa simpatijama za nacionalsocijalističku ideologiju je svakako bio mnogo veći. Pa ipak, broj onih koji su i dalje ostali pod mađarskim, odnosno hrvatskim, uticajem je do kraja Drugog svetskog rata ostao priličan, posebno među starijom generacijom. Činjenica da su Švabe bile pretežno seljaci, neskloni politiziranju i filozofiranju, često niskog stepena obrazovanja, doprinela je da teže ozbiljno prihvataju zamršene postavke nacionalsocijalističke ideologije.¹⁶¹ Ono što je njima bilo bitno nije bila ideologija već nacionalno osećanje koje su sticajem prilika poistovetili sa nacizmom.¹⁶² Osećajući se ugroženo kao nacionalna manjina, jugoslovenske Švabe su još za vreme Vajmarske republike stvorile naviku da

157 Isto, str. 317-324.

158 Kurt Sontheimer. *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. Die politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 und 1933*, Muenchen 1962, str. 169-170; Joachim C. Fest, *The Face of the Third Reich*, London 1979, str. 249.

159 Valdis O. Lumans, *Himmler's Auxiliaries. The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe 1933-1945*, Chapel Hill, London 1993, str. 29.

160 Isto, str. 28.

161 Sam Hitler je drugu po važnosti knjigu (odmah posle njegovog *Mein Kampf*-a) nacističke ideologije, Mit XX veka, Alfreda Rozenberga (Rosenberg), okvalifikovao kao „kompilatorsku krpariju, nelogično dubre.“ priznavši da je zbog nerazumljivog stila kojim je napisana, pročitao samo mali deo. Njegov ministar propagande dr Gebels (Goebbels) ju je nazvao „intelektualno podrigivanje“, dok su svi optuženi na nirnberškom procesu nacističkim ratnim zločincima izjavili da knjigu uopšte nisu pročitali. (Fest, n.d, str. 255).

162 *Heimatbuch der Stadt Weisskirchen*, str. 200-201.

se oslanjaju na Nemačku u zaštiti svojih interesa. Sa dolaskom Hitlera na vlast pojavili su se i nacistički agitatori, ali, po svemu sudeći, njihov uticaj je bio dubok samo na pripadnike mlade generacije. Ostali su jednostavno sledili vođstvo, po inerciji se oslanjajući i dalje na Nemačku¹⁶³. Pri tom nisu ni primetili da su postali oruđe spoljne politike Rajha. Tek posle propasti Hitlerove Nemačke i strašne golgote Švaba, neki, ali opet ne svi, uvideli su da je takvo svrstavanje bilo greška.¹⁶⁴

Summary

About the Nazification of German Minority in Vojvodina

The paper is dedicated to penetration of Nazi influence among the German minority in Vojvodina. This process began even before Hitler came to power, through young intellectuals educated in Germany. Their agitation was facilitated by economic crisis, inefficiency of former Kulturbund leadership, fierce propaganda and growing successes of the Third Reich. More susceptible to this propaganda were Protestants, due to better preserved national consciousness, as well as youth, naturally prone to be elated over radical ideas. The influence of Nazi ideology remained much weaker on older Hungarophil or Croatized generations, as well as on loyal adherents of the Roman Catholic Church, which was under the Hungarian or Croat influence. The poorer were more inclined to accept the *Restorer's* demagoguery than the wealthier. Unemployed young intellectuals constituted the backbone of Nazi propaganda. Although in the late 1930s and early 1940s members of the German minority in Vojvodina were nationally euphoric and undertook organizational adjustments, they did not necessarily always imply ideological Nazification. Perhaps the strongest element of Nazi ideology – anti-Semitism – had a lot of supporters among the German minority in Vojvodina long before the emergence of Nazism. German nationalism affected the nationally conscious or nationally arisen, but many of the members of German minority in Vojvodina did not become this until the end of World War II. As elsewhere, people took from Nazism what suited their ideas and local circumstances. Finding themselves in the position of suppressed national minority, Yugoslav Germans got accustomed to rely on the Reich's assistance in the struggle for their rights, which allowed Nazis to use them for their foreign-policy goals.

163 Martin Schneider, *Militärisch*, Freilassung 1968, str. 66.

164 *Heimatbuch der Stadt Wisskirchen*, str. 162-163.